

ממנו חוס. ואמנם יש מקום לפקפק בסברת הקה"י, אך מכיון שהמדובר בזרעים יבשים שלא ידוע לנו שנפלו עליהם מים והחמיצו, יש לתלות לקולא. מה עוד שבדרך כלל הגרעינים עברו חיטוי ונפסלו מאכילה, ומשום כך מותר להשתמש בה בפסח. לעומת זאת, יש להחמיר בתמונות העשויות משיבולים כל עוד לא נצבעו, וראוי להצניעם בחדר נפרד ולמכרן לגוי.

ולפחות יש כאן מראית העין וראוי להסירן ולמוכרן לגוי.

מסקנה

מותר להשתמש בכרית הנ"ל בפסח משום שהחמץ שבה מבוטל. לדעת החלקת יואב הדבר פשוט – כיון שהדגן טפל לכלי ובטל ממנו שם מאכל. אך גם לדעת הקהילות יעקב יש להקל כיון שאין לנו צורך בדגן לכשעצמו אלא כדי להפיק

סימן מב

קצירה לתחמיץ בפסח

ראשי פרקים

שאלה

א. האם חיישינן משום חמץ בתבואה שנרטבה?

ב. ספיקות נוספים בחיטים שנרטבו בגשמים

ג. האם ספיקות אלו הן בגדר 'ספק דלהבא מסקנה

* * *

שאלה

שאלני הרב נהוראי, רבה של משואות יצחק: בשנה זו התבואה הגיעה לשלב ההשתבלות בעיצומו של חג הפסח. ומאחר שהחיטה מיועדת לתחמיץ, התברר שאי אפשר להקדים את הקציר קודם הפסח או לדחותו לאחוריו, אלא עליו להיעשות בדיוק במועד. וזאת משום שלא ניתן להשתמש בחיטה לתחמיץ לאחר התיבשותה, ועל כן יש להקפיד לבצע את הקצירה בעוד שהחיטים ירוקות מיד לאחר השתבלותן.

תסיסת הנוזלים המצויים בה באופן טבעי. אך דא עקא, חזאי מזג האויר צופים גשם קל במהלך הפסח שעלול להביא את התבואה לידי החמצה. וממילא עצם קיומה של התבואה בידי ישראל עלול להאסר משום 'בל יראה' ו'בל ימצא'. ואמנם, כדי להנצל מאיסורים אלו ניתן למכור את התבואה כולה לגוי, אלא שאז לא יהיה ניתן להתיר את הקציר במועד ע"י ישראל משום 'מלאכת דבר האבד' כיון שהיא איננה של ישראל אלא של הגוי.

השאלה איפוא היא – מה עדיף? האם עדיף שהתבואה תישאר בידי ישראל כדי שנוכל להתיר את קצירתה בחול המועד

והנה, עצם התהליך של התססת החיטה ועיבודה לתחמיץ אינו מחייב להוסיף מים לחיטים, והוא יכול להתבסס אך ורק על

התבואה על ידי הגשמים. האם תבואה שנרטבה אסורה כחמץ גמור מדאורייתא או לכל הפחות מדרבנן, או שאינה אלא חומרא בעלמא וקילא טפי מאיסור מלאכה במועד שעיקרה מדאורייתא.

ראשית, יש להבדיל בין גשמים היורדים על התבואה קודם קצירתה לבין אלו שיורדים עליה לאחר שנקצרה. קודם לקצירת החיטה קי"ל שהיא אינה מחמיצה אלא אם היא יבשה לגמרי ואינה צריכה עוד כלל ליניקה מן הקרקע, אך לאחר שנקצרה יש לחשוש לחימוץ (עיי' שו"ע סי' תסז סעי' ה). ונפקא מינה לנד"ד, שהרי מקפידים לקצור את החיטים לתחמיץ בעודן ירוקות, וכל זמן שהן מחוברות אין מקום לחשוש שמא יחמיצו. ואילו היה ניתן לדחות את הקציר עד אחר הפסח לא היינו חוששים לגשמים שירדו עליהם במחובר. וכל השאלה התעוררה רק משום שיש הכרח לקצור אותן במהלך הפסח, ויש לחשוש לרטיבות שתימצא בהם לאחר שיקצרו. וצריך לברר מה תוקף האיסור של חיטים שנרטבו, והאם אנו צריכים לחשוש מעתה שמא ירטבו?

ולכאורה מצאנו שאין איסור עקרוני להביא את החיטים במים אפילו בידים, וכל שכן בתבואה קצורה שיש חשש שמא תרטב במי הגשמים. שהרי מעיקר הדין לא אסרו ללתות את החיטין במים קודם טחינתם כמבואר בפסחים (מ, א), וכל החשש שמא הלתיתה תביא את התבואה לידי חימוץ התעורר רק בדורות מאוחרים יותר. המקור לאיסור פעולה זאת בזמננו הוא הרי"ף (יב, א) שהביא כן בשם הגאונים, דהאידינא אין להתיר לתייתה של תבואה

משום מלאכת דבר האבד, אע"פ שיש סיכון ממשי שהתבואה תחמיץ על ידי הגשם, או שאדרבה – עדיף למכור אותה לגוי לפחות רגע קודם החמצתה, ולהמשיך את הקציר בתבואתו של הגוי.

ולסיום השאלה חשוב להעיר: החשש לחימוץ התבואה שנקצרה בפסח אינו שוה בכל המקרים. יש חיטין שנקצרות בשלב מוקדם יחסית המכונה הבשלת חלב, ויש חיטים הנקצרות בשלב מאוחר יותר המכונה הבשלת דונג, ויש לבדוק בכל מקרה לגופו אם ישנו חשש להחמצה של החיטים. ומ"מ נלענ"ד שיש לחשוש להחמצתה של כל תבואה לאחר שהביאה שליש, כפי שמוכח מדין עמילן של טבחים (עיי' פסחים מב, ב).

א. האם חיישינן משום חמץ בתבואה שנרטבה?

כיון שעומדים לפנינו שני איסורים יש הכרח למצוא דרך ולהעדיף את האיסור הקל על האיסור החמור. ולמיטב הכרתי את המציאות אין כאן אפשרות לנהוג בדרך של "שב ואל תעשה", משום שללא מציאת פתרון כל היבול השנתי עלול לרדת לטמיון, והפסד ממונם של ישראל מחייב אותנו להכנס בעובי הקורה.

ופשוט שאיסור חמץ חמור יותר משום שהוא איסור דאורייתא, ואילו איסור מלאכה במועד אינו אלא מדרבנן לדעת רוב הפוסקים. ומסתבר שגם לדעת הסוברים שמלאכה במועד אסורה מדאורייתא, עדיין היא קלה יותר מאיסור חמץ בפסח מכיון שהכתוב מסרן לחכמים.

אך יש לדון על גוף האיסור של החמצת

אך מאידך יש להוכיח לאיסורא מן הגמרא (פסחים מ, ב), שחששה מעיקר הדין לחימוצן של החיטין שהיו ב"ההוא ארבא דחיטין" וטבעו בנהר. ונחלקו הראשונים מאי שנא דין זה מדין לתיתה, שלא נאסרה אלא משום חומרא. דעת הר"ף (שם יב, א) שדגן שלא התבקע במים מותר אע"פ ששהה בהם זמן רב, ועל כרחק יש להעמיד את המעשה ב"ההוא ארבא" דווקא בכגון שכמה מן החיטין נבקעו כפי שביאר בר"ן (שם ד"ה הדר). ולעומתו, דעת ר' אפרים (הובא ברא"ש סי' כז) שדגן ששהה במים נאסר אע"פ שלא התבקע, ורק לענין לתיתת חיטין הקלו כיון שעוסק בהן ואינו מניחן להחמיץ. ונפ"מ ביניהם לענין דגן שנמצא בתבשיל ולא התבקע בתוכו, לשיטת הר"ף התבשיל מותר כמו שכתב להדיא, ולשיטת ר' אפרים התבשיל אסור כמו שכתב הריטב"א (שם ד"ה ושמואל) לדעתו, ושאינו מחיטין שנלתתו מאחר ששהו במים מרובים זמן רב.

השו"ע (סימן תסז סעי' ב) פסק כר' אפרים¹, וז"ל:

דגן זה שנטבע בנהר או שנפלו עליו מים **אע"פ שלא נתבקע אסור**, דכיון דמינח נייחזי אתי לידי חימוץ. ולשיטה זו צריך לברר מהי ההבחנה המדוייקת בין לחות מעטה כמו לתיתה שאינה אסורה מעיקר הדין, לשריה ארוכה

במים מחשש שמא יביאו אותה לידי חימוץ, וכן פסק בשולחן ערוך (סי' תנג סעי' ה):

האידינא אסור ללתות בין חטים בין שעורים.

אולם יש להדגיש שזו חומרא בלבד שקיבלנו על עצמנו משום שאין אנו בקיאים ללתות. וברמב"ם (הל' חמץ פ"ה ה"ז) כתב עוד טעם, שמא יבואו לשהות מעט אחר גמר הלתיתה קודם טחינה ויבואו לידי חימוץ. ומשמע, שחומרא זו אינה נוהגת אלא לכתחילה, אך בדיעבד אינו עובר על חיטין שנלתתו משום 'בל יראה' ו'בל ימצא', וכפי שכתב המשנ"ב (סי' תסז ס"ק כז). וכל שכן, שאין לחשוש לחימוץ בגשמים היורדים על ערימות התבואה.

ועיין ב'נודע ביהודה' (מה"ת אר"ח סי' עט) שנקט שגם מעיקר הדין לא התירו לתיתה בסתמא, אלא רק בטחינה לשם מצה משום שזהירים בה, אך לא בטחינה לשם מנחות שאין זהירין בה. ובנד"ד ודאי אין זהירין בקצירת החיטים לשם תחמיץ, והיה ראוי לאסור אותה מעיקר הדין ולא משום גזירה בלבד. אך מאידך, נד"ד קיל טפי כיון שהחיטים ירוקות ואין לותתין אותן במים, וכל החשש הוא לגשמים קלים בלבד שירדו עליהם לאחר הקציר. ולא גריעא מלתיתה לשם מצה, שהיא מותרת מעיקר הדין, ולא גזרו אלא בה.

1. **הערת העורך:** לכאורה פסיקת השו"ע תמוהה, שנקט כדעת ר' אפרים והרמב"ם והשמיט לגמרי את דעת עמודי הפסיקה הר"ף והרא"ש (סי' כה). וכנראה, דעת הר"ף לא ברירא ליה. ועיין שו"ת עין יצחק (ח"א אר"ח סי' יח) שנקט בדעת הר"ף שחיטה שנמצאה בתבשיל אסורה מדאורייתא אפי' אם לא נבקעה, וצ"ע.

שבדרך הטבע הטל מתנדף במהירות. אך מן הפר"ח משמע להדיא שמדובר בכמויות רגילות של טל, וכעין מה שהוזכר ב'ירושלמי' שאותו הוא מציין כמקור להלכה זו. ואכן, המנהג המקובל בשעה שקוצרים חיטה למצה שמורה שמחכים עד שהטל יתיבש. (מיהו, כמדומני שאין רגילות להמתין עד חצות היום).

אולם דומה שדעתו של הפר"ח אינה מוסכמת על שאר הפוסקים, שלא הביאו להלכה את דברי ה'ירושלמי', וכנראה התייחסו לדבריו כאל מידת חסידות ולא כאל הלכה מחייבת. וגם מפרשי הירושלמי כמו הפנ"מ וקה"ע ביארוהו באופן אחר, שלא מדובר בהכרח בדיני חמץ אלא בענין איסור אונאה במשקל, והא קמ"ל שיש להקפיד בשעת מכירת החיטים שהן יהיו יבשות לגמרי אפילו מטל, לפחות ממידת חסידות.

ואמנם לענין מצה שמורה שאנו רוצים לצאת בה ידי חובת מצת מצוה או לאכול אותה בפסח ומחמירים לשמרה משעת קצירה, ודאי שיש לחוש לכל חשש רחוק שמתעורר בה. אך כשאנו דנים לענין 'בל יראה' ו'בל ימצא' בתבואה שנקצרה, נראה שטל רגיל אינו מחמיץ כל כך ואין לחשוש לו, ומסתבר להקל אפילו במקום שגשמים קלים ירדו על התבואה והרטיבוה מעט.

ולכאורה מצאנו חבר לפר"ח בשו"ת גינת ורדים (חאו"ח כלל ד סי' י), שגם הוא נקט באופן פשוט ש"טל הנופל על החיטים העליונות לילה אחר לילה לפחות כמו חודש ימים והטל מחמיץ", אלא שהיקל למעשה מטעם אחר – שכן חיטים אלו מתערבות עם שאר החיטים ובטילות. ומכח סברא זו הקשה על דעת הסוברים שחמץ שהתבטל בשישים קודם הפסח 'חוזר וניעור' בפסח

במים שהיא אסורה לפחות בחיטין (עיי"ש בר"ן בשם הרא"ה). ולשיטת ר' אפרים צריך לברר אם החמיר אפילו בגשמים קלים שירדו על התבואה, כיון שאין מתעסקים בה.

ויש ללמוד מדברי הרמ"א (שם):

ולכן יש לזוהר שלא יבואו מים או גשמים מזלפים על החטים, כי אז אפילו לא נתבקעו אסורות.

ומשמע מסתימתו שלא חילק בין גשמים מועטים לגשמים מרובים.

ואף על פי כן, נראה שיש להקל בנד"ד כיון שמדובר בגשמים קלים שאין בכחם להרטיב ממש את התבואה, ולכל היותר יש לחוש רק לרטיבות חלקית. וספק גדול אם יש בכוחה של רטיבות מועטה כזו להחמיץ את התבואה, מכיון שישנם סיכויים גדולים שהיא תתייבש עוד קודם שתחמיץ.

אך לכאורה יש להוכיח נגד קולא זו מן הירושלמי (פסחים פ"ג ה"א):

מטננא – חד אסר וחד שרי, ואפילו כמאן דשרי ה"מ בלוקטן אזור שש שעות מה דטלא פייגא מינהון.

(תרגום: חיטים שנרטבו מן הטל אחד אסר ואחד התיר. ואפילו לדעת מי שהתיר הני מילי בלוקטן אחר שש שעות, שאז הטל התנדף מהן.)

ו'בפרי חדש' (סי' תסו סעי' ה) הוכיח מהירושלמי שהטל מחמיץ, ומשמע שמדובר אפילו בכמות קטנה של טל. ואמנם גם השו"ע (שם) פסק שהטל מחמיץ, אך המציאות שאליה התייחס אינה ברורה באופן חד משמעי, ואפשר לפרש שכוונתו לכמות גדולה של טל שהדגן שורה בתוכה ולא לכמות רגילה היורדת על הדגן בלילות. ואם נעמיד כך את דבריו נמצא שהמחבר יכול להודות לסברתנו שאין שיעור בטל רגיל כדי להחמיץ את התבואה, מה גם

לבדוק אם התבקעו או לא. ולכל הפחות היה צורך בבדיקה מדגמית, כדי לצאת מן החשש שמא החיטים החמיצו ונאסרו מדאורייתא, לדעת חלק מן הפוסקים (ועיין בחזו"א סי קכא ס"ק יא-יד). אך כיון שבנד"ד נשאלנו בערב הפסח קודם הקציר וירידת הגשמים – כיצד עלינו לנהוג לכתחילה בפסח – לא עומדת בפנינו שום אפשרות לבצע איזו שהיא בדיקה. ואין לנו להורות אלא באופן כללי שגשמים קלים אינם אוסרים את התבואה, ועל כן אין צורך למכרה לנכרי קודם הפסח.

ב. ספיקות נוספים בחיטים שנרטבו בגשמים

ובנד"ד נראה שיש לצרף עוד כמה צדדים להקל. ראשית, כיון שדין זה שכתב השו"ע אינו מוסכם על כל הראשונים כמו שכתבנו לעיל, אם כן מסתבר שאף הראשונים שהחמירו לא אסרו את החיטין בתורת ודאי אלא בתורת ספק בלבד. ועל פי סברא זו יישב ב'מגן אברהם' (ס"ק יב) את הסתירה בפסיקותיו של השו"ע, שהחמיר בדין דגן שטבע בנהר אע"פ שלא נתבקע (סעיף ב) מחד גיסא, ומאידך היקל בדין תבשיל שנמצאו בו חיטין או שעורין ולא נתבקעו ממש (סעיף ט). ויש ליישב שחיטין אלו אינן חמץ גמור ואינן אסורות בודאי אלא מספק, ומשום כך יש מקום לחלק בין דין החיטין עצמן דהוּו ספיקא דאורייתא לבין דין התבשיל שאינו אלא מדרבנן, וספיקא דרבנן לקולא. ובשו"ת עין יצחק (ח"א, סי' יז) הוסיף, שאף לפסיקת הרמ"א (שם) שכתב שנהגו לאסור את התבשיל, גם זה אינו בתורת

ואוסר בכל שהוא, שאם כן – "איך אוכלין הם מצה בפסח שאין שום חיטים שנמלטים מזה".

וכדי ליישב את מ"ד שגם אם נתערב ונתבטל 'חוזר וניעור' בפסח יש לומר שהיא הנותנת, ובל כרחק עליו לסבור שסתם טל אינו מחמיץ כיון שיש בו כמות קטנה בלבד. ואף ה'גינת ורדים' עצמו לא כתב כן אלא כדי להקשות על מ"ד 'חוזר וניעור', אך למעשה יתכן שגם הוא מודה שאין לחשוש לסתם טל. וכבר כתבנו שלכל היותר החשש שהוא מעלה מצטמצם לענין אכילה בלבד שאיסורה בכרת, אך לענין איסור ב"י וב"י אין לחוש לטל רגיל היורד על הדגן בלילות, "ודם השמש נמס".

הדרך לדוכתין, שיש לחלק בין טל וגשמים קלים שמביאים את החיטה שנקצרה לידי רטיבות קלה בלבד שמתייבשת בקלות, לבין גשמים משמעותיים יותר שעלולים להביא את החיטה לידי החמצה. וכפי שהבנתי, בנד"ד לא מדובר בחשש לרטיבות ממשית אלא לרטיבות קלה בעלמא, שיש להקל בה אליבא דרוב הפוסקים.

ובשולי הדברים יש להעיר עוד שתי הערות:

א. אמנם מדינא דגמרא אנו מבחינים בין שעורים לחיטים ששהו במים, והיה מקום להקל בחיטים אליבא דכו"ע. אך כיון שלמעשה נהגו להחמיר בחיטים כמו בשעורים, בין לענין אכילה ובין לענין איסור בל יראה ובל ימצא, לא ראינו מקום להבחין במקרה שלפנינו בין סוגי התבואה.

ב. אילו היינו באים לדון בדיעבד על תבואה שירדו עליה גשמים, לא היה מנוס מלערוך בדיקה לגרעינים כדי

מותר אחר הפסח, וא"כ הוי 'דבר שיש לו מתירין' ואין להתירו על סמך 'ספק ספיקא'. אלא שלדעת ה'עין יצחק' אין לחשוש לסברא זו במקום שהחיתין הללו עומדות בחזקת היתר ולא נולדה לפנינו שום ריעותא בחזקתן, וכמו שכתב הנוב"ש (תניינא, אבה"ע סי' לח) שאין להחמיר בדבר שיש לו חזקת היתר אפילו במקום 'שיש לו מתירין'. ומשום שהעמיד את דברי הרמ"א דווקא במקום שידוע שירדו גשמים על התבואה, ורק בכה"ג דאתרע לה חזקת ההיתר אין לסמוך על 'ספק ספיקא' מאחר שהוא 'דבר שיש לו מתירין'.

וא"כ גם אצלנו יש להתיר מכח ספק ספיקא, ספק אם הרטיבות חדרה לגרעין, וגם את"ל שחדרה עדיין יש להסתפק אם הגרעין התבקע, וקרוב לוודאי שהתבואה לא התבקעה מכמות כזו של מים. וכעין זה כתב בשו"ת הר"ן (סי' כ"ט) בשם הגאון כהן צדק:

חטים שנגע בהם מים, אם אינם לחות ולא נשתנה מראיתם והם קשות מותר לאכול בפסח ואין חוששין לספק איסור, דאיסורא לא מחזקינן.

ומוכח שאע"פ שידוע בודאי שהמים נגעו בחיטים אין בכך ריעותא כל עוד הן נותרו קשות ולא התרככו. ואף בנד"ד אין שום ריעותא בזה שהגשם ודאי עתיד להרטיב חלק מן הדגן, ומשמע שגם הר"ן מודה לסברא זו. ויתכן להשתמש בסברא זו אפילו לשיטת ר' אפרים שלא אסר מדאורייתא אלא חיטים שנרטבו ועדיין לא נתבקעו, אך חיטים שיש ספק אם נרטבו כלל גם לדעתו אינן אסורות מן התורה אלא מדרבנן, וספיקא דרבנן לקולא.

ובשו"ת בנין ציון (החדשות סי' ה) הוסיף, שיש לחלק בין שיבולים שלימות והן

ודאי אלא בתורת ספק. ונפק"מ, שגם למנהג זה לא החמירו בדבר אלא אם כן מין הדגן התרכך בתוך התבשיל, משום שרק אז יש רגלים לחשש שמא החמיץ.

ויש לצרף לסברא זו את מה שכתב הרא"ש (סי' כה) שאפילו גרעינים שהתבקעו ממש אינם חמץ גמור ולא החמירו בו אלא מפני שהוא קרוב להחמיץ, ועל אחת כמה וכמה שיש להקל בנד"ד שירדו גשמים קלים בלבד וסביר להניח שהגרעינים לא נבקעו כלל.

שנית, אף לסברת הרמב"ם שהחמיר במיני דגן שטבעו בנהר ולא נבקעו נראה שיש להקל בנד"ד משום 'ספק ספיקא'. שהרי גם לשיטתו אין איסור דאורייתא בחיטים כל עוד הן לא נבקעו, ומאחר ולא ידוע לנו בודאות על חיטין שנבקעו מחמת הגשמים יש לצרף לזה עוד ספק שמא הגשם כלל לא חדר אליהם והן כלל לא התרככו. וגם סברא זו מצאתי בשו"ת 'עין יצחק' (סי' יח). ועיי"ש בדבריו שניתן לצרף את שני הספיקות האלו ואין זה "ספק ספיקא משום אחד". ויש להוסיף על דבריו שבלאו הכי לדעת הרמב"ם ניתן לצרף שני ספיקות משם אחד לכדי 'ספק ספיקא', כפי שמשמע מדבריו בענין פיתוי קטנה (הל' איסורי ביאה פי"ח ה"א) שלא שמה אונס. ומשמע שאילו היה ראוי להחשיב אותו כאונס היינו מקילין בקטנה שנבעלה משום 'ספק ספיקא', אע"פ ששם אונס חד הוא וכמ"ש בתוס' (כתובות ט, א ד"ה ואי).

ואמנם ה'עין יצחק' (סי' יז) עצמו מודה שהרמ"א אינו מסתמך על 'ספק ספיקא' זה, ואסר את הדגן שירדו עליו גשמים באכילה בפסח. ובטעם הדבר כתב הגר"א בביאורו (שם, ס"ק ה) משום שדגן זה עתיד להיות

הרבה להקשות על הרשב"א, מסקנתו היא: "שבכל אלו הדברים אזלינן בתר חזקה. וכיון דאין אנו רואין שום ריעותא אין לנו להחזיק איסורא".

ואם נבוא לסכם את יסודות היתרו של הבנין ציון בענין ערימת חיטים שנרטבה הרי הם ארבעה, וכולם קיימים גם בנד"ד: א. כמות מים קטנה אינה מחמיצה. ב. מים צוננים אינם מחמיצים. ג. רק דגן בבטן הערימה עלול להתחמם ולהחמיץ. ד. דגן המצוי בתוך שיבולים אינו ממחר להחמיץ.

ג. האם ספיקות אלו הן בגדר 'ספק דלהבא'

אמנם יש להעיר על עצם ההשוואה בין הנד"ד לבין חיטין שנרטבו. שהרי בנד"ד איננו דנים על תבשיל שהתבשל בדיעבד אלא על עשיית תחמיץ לכתחילה ולשם כך אנו מבקשים לקצור לכתחילה את החיטים, והספק שעומד לפנינו אינו על החמצתם בעבר אלא שמא יבואו לידי חימוץ בעתיד. ובניסוח אחר: כדי להעריך את האפשרויות העומדות לפנינו ביחס לתבואה זו, אנו נדרשים לשאלה כללית יותר ביחס לתבואה שירדו עליה גשמים – האם בדרך כלל היא מחמיצה או לא, וממילא איזו דרך עדיפה מכירה או קצירה. ושאלה עקרונית זו אינה נוגעת למציאות שהתרחשה בעבר, ומשום כך ראוי לדון בה כשאלה עתידית.

ויש מקום לטעון שכל עוד הספק מתייחס להחמצת החיטים בעבר צדקו דברי הרשב"א שיש להעמיד את החיטין על חזקתן, אך כשאנו באים לדון בספק עתידי שמא החיטים יבואו לידי חימוץ לאחר קצירתן לא ניתן לסמוך על חזקה זו כיון שהספק עדיין אינו עומד לפנינו

חשופות לגשמים לבין גרעיני חיטה שנפרדו מקליפותיהם ובאו במגע עם מים, ומשום כך יש להקל בנד"ד מקל וחומר. שהרי השיבולת משמשת כלבוש לחיטה שבתוכה, וכשהגשמים יורדים רוב המים נבלעים בתוך הקליפה ורק לחלוחית מעטה מגיעה ממש עד החיטה, ועל כן כמעט בלתי אפשרי שהיא תחמיץ. מה שאין כן בגרעיני חיטה העומדים חשופים ללא לבוש והגשמים מזלפים עליהם באופן ישיר, ובמקרה זה יש סבירות גבוהה יותר להחמצתה. ולדעת הר"ן והרשב"א שמקילים בערימת חיטים שבאה במגע עם מים לזמן קצר, על אחת כמה וכמה שיש להקל בנד"ד שהגרעינים עדיין עומדים מכוסים בתוך השיבולים.

ובהמשך דבריו ה'בנין ציון' הביא עוד טעם להקל בשם ספר 'ראש יוסף', שמים צוננים אינם מחמיצים אלא אם כן שהו והתחממו על גבי התבואה. ודייק כן מדברי הרשב"א בתשובותיו (ח"א סי' קב) שהתיר את ערימות החיטין שירדו עליהם גשמים מטעם 'ספק ספיקא', ספק שמא המים לא חלחלו עד לבטן הערימה ורק השיבולים העליונים נרטבו, ואפילו אם תמצי לומר שהמים נכנסו בבטן הערימה שמא לא הספיקו להחמיץ. ומשמע שלא חששו כלל להחמצתן של החיטין העליונות משום שהמים שם צוננים, ולא באו לדון אלא בחיטין המצויות בבטן הערימה שהמים הבאים לשם עשויים להתעכב ולהתחמם.

וב'בנין ציון' הוסיף שהרשב"א אזיל לשיטתו בסברא זו, שהיקל במעשה ד"ההיא ארבא" אע"פ שהחיטין שהו זמן רב במים, וסבר שהם אינם עתידים לבוא לידי חימוץ משום שמי הנהר הצוננים מעכבים את החמצת התבואה. ואע"פ שב'ראש יוסף'

לפקפק בחזקה זו. ובדעת ר"מ מיוני פירש דילפינן מדין נגעים כלל גדול בחזקות, שאין מעמידים דבר על חזקתו מכאן ולהבא אלא רק לשעבר, ואה"נ לשיטתו לעולם יש לחשוש שמא אדם יקדש את בתו בעתיד אע"פ שכרגע היא בחזקת פנויה וחזקה זו אינה מועילה לה להבא.

ולכאורה יש לדמות את המציאות בנד"ד למקרה שבו נחלקו בתוס', שהרי אף החשש העתידי לחימוצן של החיטין אינו מבורר, וממילא השאלה בנד"ד תלויה במחלוקת זו. לדעת ר"ת החיטים עומדות בחזקתן וגם להבא אין לנו לחשוש שמא ירדו גשמים מאחר שחזקה זו אינה עשויה להשתנות בהכרח. ואילו לדעת ר"מ מיוני לעולם חיישינן בכל מה שנוגע לעתיד, ואין אנו יכולים להעמיד את החיטים בחזקתן מכאן להבא ולקבוע שאינן עשויות להחמיץ אפילו לכשירדו הגשמים.

מיהו נלענ"ד דלא דמי. שם אמנם מדובר על חזקה דלהבא אך השאלה עצמה קיימת גם בהווה, ולדוגמא אשת כהן שבעלה נתן לה גט בתנאי שיחול שעה אחת לפני מותו הריהי צריכה לחשוש מלאכול בתרומה כבר עתה, שמא בעלה ימות בעוד שעה ותיאסר למפרע מעכשיו. וכן יש לומר בנידון של ר"מ מיוני במי שאביה הלך למדינת הים ויש לה לחשוש שמא יקדשנה, גם כאן החשש לקידושי האב קיים כבר ברגע זה אלא שבהווה ניתן להסתמך על החזקה, ומה שאנו דנים אם יש לחוש לאותו דבר עצמו גם בעתיד. אך בנד"ד שאני, שהרי כרגע אין גשמים יורדים וכל החשש הוא רק ביחס לגשמים שצפויים לרדת בעתיד, ועתה אנו דנים רק בשאלה אם כשירדו גשמים יהיה עלינו לחוש להחמצת החיטים או שנוכל להוסיף ולהעמידם בחזקתן. כאן

בשעה זו, דהא קי"ל כרבא דאמר "שמא מת לא חיישינן, לשמא ימות חיישינן" (גיטין כח, ב).

והנה, בעלי התוס' (קידושין מה, ב ד"ה בפירוש) נחלקו בפירוש דברי רבא והעיקרון העולה ממנו להלכה. ר' מנחם מיוני למד מדבריו שחזקה אינה מועילה כלל בכל ספק הנוגע לעתיד, ומשום כך אסר להשיא בת קטנה שאביה הלך למדה"י מחשש עתידי, שמא יבוא לקדשה שם ולהפקיע את נישואיה מדרבנן. אך ר"ת חולק עליו וסובר שחזקה מועילה באופן עקרוני אפילו ביחס לשאלות עתידיות, ובכל מקרה שבו יתעורר ספק יש לפשוט אותו על פי החזקה. וטענתו, שבכל שעה ושעה יש לנו לומר שהספק עוד לא נולד מכח החזקה, ודברי רבא לא נאמרו אלא בכגון שהבעל גירש את אשתו והגט עתיד לחול קודם מיתתו, שהספק העתידי משפיע על הדין כבר בשעה זו. ודבריו טעונים ביאור.

וב'נודע ביהודה' (מה"ק חיו"ד, סי' נו) הוכיח שדברי ר"ת אינם יכולים להתפרש כמשמען, שהרי סברא זו גופא הובאה בגמרא (גיטין, שם) ונדחתה. ועל כן ביאר בדעתו, שדברי רבא אינם מתייחסים לכל ספק עתידי אלא מצטמצמים לחזקות שאינן מבוררות בלבד כמו חזקת חיים וחזקת שלא נתבקע. שהרי סוף כל אדם למיתה וסוף הנוד להתבקע ונמצא שחזקה זו עשויה להשתנות, ורק בכה"ג שמיתת האדם ובקיעת הנוד בעתיד משפיעים על הדין כבר בהווה, רק בזה לא ניתן להסתמך על חזקת החיים משום שסוף כל אדם למיתה. מה שאין כן לעניין קידושי הבת, אין הכרח שאדם יקדש את בתו כשהיא קטנה ולכן אנו מעמידים אותה בחזקת פנויה גם להבא, משום שאין כל יסוד

כשהגרעינים בקליפתן החשש לחימוץ רחוק מאוד. מה גם שאפילו בגרעינים קלופים נקטינג שלחות בעלמא עדיין אינה מחמיצה. ומכיון שאיננו דנים לעניין אכילה שבה יש להחמיר אלא לעניין ב"י וב"י איסורו קל יותר.

ולכן אין שום צורך למכור את החיטים לנכרי, אלא אדרבה עדיף שלא למכרן כדי שישראל יהיה רשאי לקצור אותם בחול המועד משום מלאכת דבר האבד. אך היתר זה מותנה בכך שאמנם אין אפשרות לדחות ולהקדים את הקציר לימות החול.

הדיון הוא כיצד ננהג להבא לכשתעורר בפנינו הבעיה, אלא שאז הרי נדון לשעבר ונעמיד את החיטים בחזקתן שהיתה ולא בחזקה דלהבא. ודוק כי סברה נכונה היא.

מסקנה

העולה מדברינו הוא שיש להעמיד את החיטים בחזקתן שאינן חמץ, ואין מקום לחשש שמא הגשמים הקלים שצפויים במהלך הפסח יחמיצו אותן. ואפילו ריעותא אין כאן, כי בשיבולים מלאות

סימן מג

מצה לחולה כרסת

ראשי פרקים

שאלה

הקדמה

א. שיטת רש"י והרמב"ם במצה שאינה יכולה לבוא לידי חימוץ

ב. שיטת רש"י והרמב"ם במצת סובין

ג. שיטת הרמב"ן

ד. פסיקת השו"ע

מסקנה

* * *

הקדמה*

שאלה

מי שאסור לו לאכול קמח חיטה, כגון הסובל ממחלת הכרסת, חייב להשיג מצות שנאפו מקמח של שאר דגנים, שאינו מכיל את הגלוטן, שהוא המרכיב האסור לו באכילה. אמנם אין לאפות בתמידות מצה מדגנים אחרים פרט לחיטים, בגלל החששות השונים הכרוכים בכך, אלא מי

חולה כרסת (-צליאק) שאסור באכילת מיני דגן רגילים, ואפילו מצה העשויה משבולת שועל אסורה לו, אינו רשאי לאכול בפסח אלא מצה העשויה מדגן נטול גלוטן. האם הוא יכול לצאת ידי חובת אכילת מצה בלילה הראשון של פסח במצה מיוחדת זו?

* על פי המהדורה החדשה של האנציקלופדיה ההלכתית-רפואית בעריכת הרב שטיינברג.